

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

משפטים תשע"ו

פרשת שבוע

ואלה המשפטים - כשולחן ערוך

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

מקורות בנושא קיומה של ערכאת ערעור על פי ההלכה ומדיניות רשת בתי הדין "ארץ חמדה- גזית", הובאו בדברינו לפרשת משפטים תשע"ד.

ההדים מהוויכוח הגדול שליווה את הקמת הרבנות הראשית לישראל ובתי הדין הרבניים בארץ, מהדהדים עד היום. המחלוקת, שהחלה בין חכמי ירושלים וחכמי יפו, הפכה למחלוקת בין תומכי הרבנות הראשית ובראשם מיסדה הראי"ה קוק זצ"ל, ומתנגדי הרבנות הראשית ובראשם הגר"ח זוננפלד זצ"ל. אחת מתוצאותיה של מחלוקת זו, הייתה מדיניותו של בית הדין הגדול בירושלים שלא להתערב בפסיקה של בית הדין האזורי (ברוב המקרים). גם במקרה בו בית הדין הגדול היה סבור שיש מקום לערעור, הוא החזיר את התיק לדיון מחדש בבית הדין האזורי ולא שינה את הפסק. (בשנים האחרונות נעשה ניסיון לתיקון המצב, אבל לא הייתה הכרזה מפורשת ורשמית על שינוי המדיניות). התוצאה הייתה שכל בית דין, על דייניו החשובים, פסק על פי שיקול דעתו התורנית, אבל לא נוצרה מדיניות שחייבה את בתי הדין האחרים. בוודאי שלא נעשה מאמץ לגבש מדיניות הלכתית, שמחייבת את כל המערכת. מדיניות שעל פיה ניתן לנהל תיק מתוך ידיעה ברורה, מראש, של העקרונות שינחו את בית הדין. תוצאה זו עומדת, כנראה, בסתירה להדרכת חז"ל המופיעה בראש פרשתנו. וז"ל מדרש ההלכה, שגם רש"י פותח בו את פרשתנו:

"ואלה המשפטים. - רבי עקיבא אומר, ואלה המשפטים למה נאמר, לפי שהוא אומר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם, אין לי אלא פעם אחת, מנין שנה ושלוש ורבע עד שילמדו, תלמוד לומר (דברים ל"א יט) 'ולמדה את בני ישראל', יכול למדין ולא שונין, תלמוד לומר שימה בפיהם; יכול שונין ולא יודעין, תלמוד לומר ואלה המשפטים וגו', ערכם לפניכם כשלחן ערוך" (מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דנויקין פרשה א).

המסר העולה מהדרכה הלכתית זו הוא ברור! מערכת המשפט היהודית חייבת להיות ברורה ומובנת. היא חייבת לעבוד על פי כללים ברורים שכל מי שניגש אליה ורוצה להשתמש בשירותיה, ידע מראש מהם הכללים ההלכתיים המחייבים אותה. בקיאות וידע מעמיק בסדר נזיקין - שולחן ערוך - חושן משפט, דורשים התמסרות של שנים מרובות ושעות מרובות בכל יום לנושא. רק מעטים, 'אנשי חילי' עושי דברו' (וגיבורות שתומכות בהם) יכולים לעמוד במשימה שכזו. אם רוצים להנגיש את המערכת, כך שהציבור הרחב, הטוענים הרבניים ועורכי הדין, שמסייעים לבעלי הדין, ידעו כיצד צועדים במסלול הנכון מבחינתם וכיצד נכון להגיע אל המטרה, חייבים לפעל במהירות לגיבוש מדיניות ברורה כמו שרש"י מלמדנו: "לכך נאמר אשר תשים לפניכם, כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם".

מידי שנה, רשת "ארץ חמדה-גזית" יחד עם מכון "משפטי ארץ", מכנסים את אבות בתי הדין והדיינים מבתי הדין לממונות ברחבי הארץ ומנסחים סיכום בנושא עקרוני העומד על הפרק, בתחום חשוב זה של חיינו במדינת היהודים. (ניתן למצוא את הדברים על אתרנו).

הבה נתפלל כי בקרוב נזכה להתגשמות מלאה של חזון הנגשת המשפט העברי לפני הציבור ולהתקיימות דברי הנביא ישעיהו:

"וְאֵשִׁיבָה שְׁפָטֶיךָ כְּבָרְאשֹׁנָה וְיַעֲצִיבָה כְּבַתְחִלָּה
אֲחֵרֵי כֵן יִקְרָא לְךָ עִיר הַצֶּדֶק קְרִיָה נְאֻמָּה:
צִיּוֹן בְּמִשְׁפַּט תִּפְדָּה וְשָׁבִיָה בַצֶּדֶק" (אי-כוז)

<p>לעיני מר שמואל שמש ז"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלבי"ע י"ז בסיוון תשע"ד</p>	<p>לעיני רבי יעקב בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג ז"ל</p>	<p>לעיני ר' מאיר בן יחזקאל שרגא ברכפלד ז"ל</p>	<p>לעיני מרת שרה ונגרובסקי בת ר' משה זאב ע"ה נלבי"ע י' בתמוז תשע"ד</p>	<p>לעיני הרב אשר וסרטייל ז"ל נלבי"ע ט' בכסלו תשס"ט</p>
--	--	--	--	--

משי' ארץ חמדה' אבלה על מותו של חברנו האהוב הרב ראובן אברמן זצ"ל, חבר הנהלת 'ארץ חמדה' איש תורת אמת שגורה בפיו, מחנך דגול ואיש המעלה מכל הבחינות.

לעיני הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

Eretz Hemdah

2 Bruriya St. POB 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה, ע"ר

רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

www.erezhemdah.org info@erezhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חמדת הדף היומי

מדוע לא הקריבו את קרבן הקיסר?

הרב עקיבא כהנא

בגמרא (גיטין נו) מובא המעשה אודות קמצא ובר קמצא שבגללם חרב הבית. בסופו של עניין בר קמצא הציע לקיסר לבדוק אם היהודים מרדו בו, על ידי זה משלח קרבן.

הוא הטיל בקרבן מום ב'דוקין שבעין' או ב'ניב שפתים', מום שאצל הגויים אינו נחשב למום, אך אצל היהודים כן, וכך הכניס את היהודים למלכוד.

הגמרא במסכת עבודה זרה (ה, ב) למדה מפסוקים שאין לבני נח להביא לרבן לה' בהמה שהיא מחוסרת איבר כלשהו. **ומסביר רש"י (בסוגיא בגיטין ד"ה הוי מומא)** שזאת כוונת הגמרא ש'לידהו לא הוי מומא' כלומר, שכשהם מקריבים בבמה לשם שמיים, אין בבמה כזו פסול.

במשנה בזבחים (פד, א) מובא שלדעת רבי עקיבא אם העלו בעלי מומים למזבח לא מורידים אותם כי חל עליהם הכלל ש'כיון שעלה לא ירד'. **בגמרא (זבחים פה, ב)** מובא בשם רבי יוחנן שרבי עקיבא הכשיר בעלי מומין, רק במקרה שהמום הוא בדוקין שבעין, כיון שהוא כשר בעוף (ובמקרה שהמום היה לפני ההקדש). **ותוספות (זבחים עז, ב ד"ה היכא) הקשה** מדוע רבי יוחנן לא דיבר על מום גם בניב שפתיים, כמו שמופיע בגמרא שלנו (גיטין), וכמו כן הוא הקשה מדוע בר קמצא לא הטיל מום במקום אחר, שהרי כל עוד לא חסר אבר, הקרבן כשר להקרבה לה', לבני נח.

שפת אמת (זבחים עז, ב) פירש שכוונת הגמרא היא שהגויים לא חושבים שזה מום, לא בגלל שהם יכולים להקריב כך בבמה, כי אם כך היה יכול להטיל מום במקום אחר, כמו שכתבו תוספות, אלא בגלל שלא ניתן להוכיח לגויים שדבר זה אסור, שהרי המום לא מפורש בתורה. **לעומתו ה'גרש ירחים' (רבי אריה לייב צינץ) כתב** שוודאי אם היו מודיעים למלך שלא מקריבים את קרבנו בגלל שאסור להם, המלך היה מקבל טיעון זה, אלא שהיה הורג את בר קמצא, וזו טענת רבי זכריה ש'יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג' כלומר, שמותר למסור אותו להריגה.

המהר"ל (נצח ישראל פרק ה) כתב שהסיבה שהוא הטיל מום דווקא במקומות אלו, היא בגלל שהם מסמלים כוח הדיבור וכוח הראייה שהם שני כוחות חשובים באדם. עצם זה שהיהודים אומרים לקיסר שיש מומים שגויים יכולים להקריב ויהודים לא, זה מראה שהיהודים סוברים שהם טובים ממנו. לכן הם לא יכלו להסביר לקיסר שהם אינם יכולים לקבל את הקרבן מהסיבה הזו שיש בו מום. **והמהרש"א (על הסוגיא בגיטין) כתב** שהטיל דווקא מום בפה כי רצה להראות להם שציערו אותו בפייהם, ולפי הסובר שהטיל מום בעין, רצה להראות להם שבגלל צרות עיניהם נחרב הבית.

סיכום: לדעת רש"י, הקיסר חשב שמותר להקריב את הבהמה, מכיוון שלגויים מותר להקריב כל עוד לא חסר איבר לבהמה. תוספות שאל שלפי זה היה יכול בר קמצא להטיל מום במקום אחר כל שלא חסר איבר, ולכן השפת אמת מפרש שיש לפרש שלא ניתן להוכיח לגויים שזה מום. אמנם יש הסוברים שלא רצו להודיע לקיסר על מנת שלא יהרוג את בר קמצא. כמו כן המהר"ל והמהרש"א ביארו שלמקום המום, הייתה משמעות סמלית.

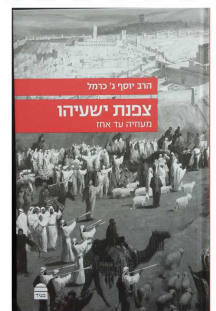
הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד. זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

חדש - "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפייה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעוזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטורי זה בתולדות עמנו: עוזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו. בביאורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

לרכישה

חמדת האנציקלופדיה התלמודית

הפרשה בהלכה

אש - אחד מאבות נזיקין

"כי תצא אש... שלם ישלם המבעיר את הבערה". להיזק זה יש כמה אופנים:

א - אדם הדליק מדורה בחצרו, והאש התפשטה אל מעבר לגדר והזיקה שם.

ב - הגדר אמורה היתה לעצור בעד האש, אך לרוע המזל הדבר לא קרה.

ג - אדם הפיח רוח באש שכבר דלקה בחצר חברו, ומשום כך פרצה שריפה וכלתה את רכוש חברו.

ר' יוחנן וריש לקיש נחלקו ביסוד החיוב של "אש". לדעת ר' יוחנן "אשו משום חיצינו" - האדם אחראי לתוצאות השריפה שיצאה מתחת ידו.

משום כך, לכאורה במקרה ב' הנזכר לעיל היה צריך המבעיר להיות פטור, שכן "כלו לו חיצינו" בגדר שאמורה היתה לעצור בעד האש.

לדעת ריש לקיש "אשו משום ממונו" - אין הדבר דומה לחץ היוצא מקשתו של אדם, כיון שהאש מונעת בכוח עצמה; אבל דומה הדבר לשורו

של אדם שהזיק, שהוא כבעליו חייב בפיצויו של הניזק. אבל אם כך, במקרה ג' הני"ל, כיון שהאש לא היתה שלו, לכאורה היה צריך להיות

פטור; אלא אם כן נבאר שתוספת האש הופכת להיות שלו, והרי היא כממונו שהזיק.

אולם מחלוקת זו אינה שחור ולבן - לעיתים גם ר' יוחנן מודה שהחיוב הוא משום ממונו, כגון במקרה ב' הני"ל; למרות ש"כלו חיצינו", הוא

חייב משום ממונו. האם כך הוא יסבור גם אם ליבה אדם אש שאינה שלו, וזו התפשטה אל מעבר לגדר שאמורה היתה לעצור בעדה? בכך

נחלקו: "יא שבהעד שני התנאים, "ממונו" וגם "חיצינו" - ר' יוחנן פוטר.

ע"פ הערך אש בכרך ב

ובשר בשדה טרפה לא תאכלו

טרפה בבהמות משמעותה חבלה או חולי מסויימים בבעל החיים, שמחמתם ימותו. רשימת הטריפות ניתנה למשה מסיני, ועליה אין להוסיף

וממנה אין לגרוע. קיימים אירועים אחרים שמחמתם עלולים אותם בעלי חיים למות, כגון בהמה שאכלה רעל, אבל אלו אינם נחשבים

לטרפה, ובדרך כלל ניתן למהר אל השוחט ו"להציל" את הבהמה ולאפשר את ניצול בשרה לאכילה. הרמב"ד מבאר שבהמה מסוכנת אפשר

לרפאותה, ואילו טריפה אין לה רפואה כלל.

מחד גיסא, הגאונים והראשונים הוסיפו על רשימת הטריפות ליקויים שלא הוזכרו בתלמוד, ואשר להם היה ברור שהבהמה אינה יכולה לחיות

מחמתם. מאידך, הרמב"ם העלה את השאלה, שיש טריפות שניתן לרפאם, ובכל זאת הבהמה נאסרת. הרמב"ם יישב זאת במילים: "אין לך

אלא מה שמנו חכמים, שנאמר: על פי התורה אשר יורוך". האחרונים מבארים זאת, שההלכות נקבעו על פי הידע והטבע ששררו ושלטו

בתקופת מתן תורה, חיבור המשנה והתלמוד ("אלפיים שנות תורה"). כל מה שנודע ונתחדש בתקופות מאוחרות יותר - אינו משנה להלכה.

מכאן ניתן היה להסיק, וכך יש הפרוסקים למעשה, שאם נשתנה במשך השנים משהו בגופה של הבהמה (כגון תוספת של אונה לריאה, זו

הנקראת "ורדא") - אם תימצא בימינו בהמה שאצלה לא חל שינוי זה (לא יימצא בה "ורדא"), בכל זאת היא תהיה כשרה.

הפסוק אומר: "לכלב תשליכון אותו". יש הרואים בכך המלצה בלבד, וגילוי שטריפה מותרת בהנאה. יש שביארו שהפסוק בא להוסיף,

שהאוכל טריפה לא רק שעובר בלא-תעשה, אלא גם בעשה. ויש שכתבו שהנתינה לכלב היא מצוה, ויש להקדימו לכל בעל חיים אחר, ואולי

אפילו לאדם (גוי, כמובן). זאת כדי לחנכו לא להיות כפויי טובה, ואפילו לא כלפי הכלב, ידידו הנאמן של האדם.

ע"פ הערך טריפה (בעלי חיים) בכרך א

רפואה והלכה

צער בעלי חיים

פִּי תִרְאֶה חֲמוּר שֶׁנֶּאֱדָר רַבֵּץ תַּחַת מִשְׁאוֹ וְחִדְלַת מְעֻזָּב לֹו עֻזָּב תֵּעֲזָב עֲמוֹ [שמות כג ה]

מתוך: א. שטינברג, אנציקלופדיה הלכתית רפואית, מהדורה חדשה תשס"ו, כרך ו, ערך צער בעלי חיים, טורים 495 - 567

פרשנות המקרא

רש"י: 'וּחִדְלַת מְעֻזָּב לֹו' - בתמיה; 'עֻזָּב תֵּעֲזָב עֲמוֹ' - עזיבה זו לשון עזרה וכו', ומדרשו כך דרשו רבותינו, כי תראה וּחִדְלַת, פעמים שאתה

חודל, ופעמים שאתה עוזר, הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו וּחִדְלַת, או בהמת נכרי ומשאו של ישראל וּחִדְלַת; 'עֻזָּב תֵּעֲזָב עֲמוֹ' - לפרק המשא.

רשב"ם: 'עֻזָּב תֵּעֲזָב' - לשון סיוע וחיזוק.

רבנו בחיי: 'עֻזָּב תֵּעֲזָב עֲמוֹ' - זו מצות פריקה, ודרשו ז"ל בבבא מציעא שהכתוב מיותר, כי היינו יכולים ללמוד אותו ממה שכתוב 'הקם

תקים עמו', שהיא מצות טעינה, וקל וחומר הוא, ומה טעינה שאין בה צער בעלי חיים אמרה תורה הקם תקים עמו, מצות פריקה שיש בה

צער בעלי חיים לא כל שכן, ואף על פי כן נכתב ללמדך שהם שני דינים חלוקין וכו', ושם העלו בגמרא כי הכתוב הזה 'עֻזָּב תֵּעֲזָב עֲמוֹ' לפריקה

בחינם אתא משום דצער בעלי חיים דאורייתא.

רש"י הירש: ויש להעיר עוד, שבחובת הפריקה רואה ההלכה לא רק מצווה כלפי האדם המנוע מעשיית מלאכתו, אלא גם כלפי הבהמה

הסובלת: "צער בעלי חיים דאורייתא". לאדם הוא חייב לעזור רק 'עמו', כשזה עצמו טורח בכל כוחו. אולם כדי למנוע צער מן הבהמה הוא

חייב להגיש עזרה, אפילו בעל הבהמה יושב בטל, בניגוד לחוק, ומשאיר לו לבדו את כל העבודה; אלא שבמקרה זה הוא זכאי ליטול שכר

(בבא מציעא לב ב). ועוד למדו שם: "אוהב לפרוק ושונוא לטעון" - מצוה בשונוא, כדי לכוף יצרו, אף על פי שמצות פריקה, שהיא מצוה כלפי

האדם והבהמה, קודמת למצות טעינה (דברים כב ד), שאינה אלא כלפי האדם, הרי ששונוא לטעון עדיף מאוהב לפרוק, הואיל וגדול המגבר

על יצרו.

מלבי"ם: 'רבץ תחת משאו' - בבבא מציעא (דף לג) מביא נוסח הברייתא רובץ ולא רבצו, רובץ ולא עומד, תחת משאו ולא מפורק, תחת

משאו משאוי שיכול לעמוד בו, ומפרש שרבי יוסי הגלילי הוא שסבירא ליה צער בעלי חיים דרבנן, כי מן הכתוב לא יש הכרח לזה, שרובץ

יכול להיות שם וגם בינוני פועל, כמו סופר מושל, וכן מלשון 'תחת משאו' אין הכרע, רק שלמה שסבירא ליה שצער בעלי חיים דרבנן,

והציווי הוא רק לעזור לחברו, יחוייב מצד הסברא שאם הוא פושע בדבר בשידע שירבץ ולא יקום אם מצד חלישות כח החמור שהוא רבצו,

אם מצד שהעמים עליו משאו יותר מכפי כוחו, אין אנו מחוייבים לעזרו בזה.

היחס הראוי של בני אדם אל בעלי החיים היה מאז ומעולם נושא לדיון מוסרי והלכתי.

צער בעלי חיים הוא מושג הלכתי המתכווין לחיוב התורני להפחית ככל האפשר את הנזק, הסבל והצער שבני אדם גורמים לבעלי החיים. אחד ההיבטים של צער בעלי חיים הוא עניין הניסויים המדעיים-רפואיים בבעלי חיים.

היחס לבעלי חיים במחשבת ישראל

גישה כללית

מצד אחד מצינו שהשליט הקב"ה את האדם על כל בעלי החיים, וניתנה לאדם הרשות לכבוש אותם, ולהשתמש בהם לצרכיו השונים. מאידך, מצינו התייחסות חיובית מאד לבעלי החיים בדרכים שונות. נדרש, איפוא, איזון מדויק בין שתי המגמות הללו.

באופן כללי מצינו במקרא ובחז"ל עדויות רבות ליחס החיובי כלפי בעלי חיים. דבר זה מתבטא במצוות רבות בתורה ובמאמרי חז"ל על החשיבות הרבה במניעת התאכזרות כלפי בעלי חיים, על הצורך לרחם עליהם, ועל הצורך למנוע מהם צער [4]. כמו כן מצינו תיאורים הנוגעים לתכונות בעלי חיים, אשר מעידים אף הם על היחס החיובי כלפיהם.

מצינו שנקראו בני אדם בשמות בעלי חיים, דבר המעיד על יחס חיבה והערכה לבעלי חיים: איה [5], דבורה [6], זאב [7], חגלה [8], חולדה [9], חמור [10], יונה [11], יעל [12], ליש [13], נחש [14], עגלה [15], עורב [16], עכבור [17], רחל [18], שועל [19], שפן [20]. ובשנים מאוחרות מצינו: אילה, אריה, דב, דרור, חיה, חסידה, כפיר, צבי, ראם, ועוד. כמו כן מצינו שהמקרא מדמה חלק מהשבטים לבעלי חיים: גור אריה יהודה [21], יששכר חמור גרם [22], דן נחש [23], נפתלי אילה [24], בנימין זאב [25], גד כלביא [26], דן גור אריה [27].

מצינו במקרא ובחז"ל תיאורים רבים על תכונות בעלי חיים, ועל הלקח שבני אדם צריכים להפיק מהם בהלכות דרך ארץ. להלן מספר דוגמאות לכך מהמקרא ומחז"ל:

הן עם כלביא יקום [28], כנשר יעיר קינו [29], מנשרים קלו מאריות גברו [30], כדב שכול בשדה [31], לבו כלב האריה [32], ידע שור קונוה וחמור אבוס בעליו [33], כן אצפץ אהגה כיונה [34], גם חסידה בשמים ידעה מועדיה [35], אריה שאג מי לא יירא [36], אעשה מספד כתנים [37], דומה דודי לצבי או לעופר האילים [38], אחותי רעיתי יונתי תמתי [39], שיניך כעדר הרחלים [40], ותרים כראם קרני [41], שנו לשונם כמו נחש [42], תתחדש כנשר נעורכי [43], לך אל הנמלה עצל וגוי וחכם [44], ככלב שב על קאו [45], וצדיקים ככפיר יבטח [46]. אילמלא לא ניתנה תורה היינו למדים צניעות מחתול, וגזל מנמלה, ועריות מיונה, ודרך ארץ מתרנגול [47]; הבריות המשוונות והמיוחדות מלמדים את גדולת הבורא, ומביאים את האדם לידי אהבת ה' והתפלאות מגודל הבריאה [48]; אליהו זכור לטוב שאל לר' נהוריי, מפני מה ברא הקב"ה שקצים ורמשים בעולמו? אמר לו לצורך נבראו, יש השגחה פרטית נראית בכל יחיד ובכל זמן, אבל בבעלי חיים שהנהגתם הרי אני מקיימן, אלו שיש בהם צורך לא כל שכן [49].

ביחס לבעלי חיים יש מי שכתב, "אבל עניין הגמול הזה לבעלי החיים לא נשמע כלל באומתנו מלפנים בשום אופן, ולא הזכירו כלל אחד מן החכמים, אלא שאחד האחרונים מן הגאונים כאשר שמע אותו מן ה'מעטזלה' ישר בעיניו וקבל דעה זו [50] וכו', אני בדעה כי ההשגחה האלקית אינה בעולם הזה וכו' אלא באישי מין האדם בלבד וכו', אבל שאר בעלי החיים וכל שכן הצומח וזולתו וכו' איני סבור כלל וכו' שהעכביש הזה טרף את הזבוב הזה בגזירת ה' וכו', אלא כל זה לדעתי על פי המקרה המוחלט כמו שסובר אריסטו" [51]; ויש מי שכתב, שביחס לבני אדם היות וצרכים מעטים וענייניהם משתנים מאד, יש השגחה פרטית נראית בכל יחיד ובכל זמן, אבל בבעלי חיים שהנהגתם קבועה, והשינויים מעטים, אינם צריכים השגחה פרטית רבה, אבל אם אמנם יקרה המקרה שישתנו נסיבות היחיד בין בעלי חיים, גם בהם יש השגחה פרטית [52].

החובה לרחם על בעלי חיים ולטפל בהם, והאיסור לצער בעלי חיים ולהתאכזר אליהם

קיים איסור לגרום צער מיותר, גדול או קטן, לבעלי חיים [53].

מצינו בתורה מצוות אחדות, שלפחות אחד מהטעמים שלהן, ולעתים אף הטעם העיקרי, הוא עניין צער בעלי חיים, או המגמה למנוע את מידת האכזריות כלפיהם, "כי אין הבדל בין צער האדם בכך וצער שאר בעלי החיים" [54]:

חייב שביטת הבהמה בשבת [55], איסור הקרבת קרבן לפני היום השמיני לחיי הבהמה [56], החיוב לסייע בפריקת משא מעל בעלי חיים [57], איסור בישול ואכילה של גדי בחלב אמו [58], איסור אכילת דם [59], מצות כיסוי דם חיה ועוף [60], איסור סירוס בעלי חיים [61], איסור שחיטת אותו ואת בנו ביום אחד [62], מצות שחיטה [63], איסור איבר מן החי [64], מצות שילוח הקן [65], איסור חרישה בשור ובחמור יחדיו [66], איסור לחסום בהמה בשעת מלאכתה [67]. אמנם כמעט בכל המצוות הללו יש מהמפרשים שנתנו טעמים אחרים, או שחלקו בעצם נתינת טעם למצווה, אך כאמור יש מהמפרשים הסוברים שהטעם הוא משום צער בעלי חיים, או מניעת אכזריות. מצינו שהקב"ה בעצמו דואג למחסורם של בעלי חיים:

'טוב ה' לכל, ורחמיו על כל מעשיו' [68]; 'נותן לבהמה לחמה, לבני ערב אשר יקראו' [69]; 'אדם ובהמה תושיע ה' [70]; 'ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה גוי' ובהמה רבה' [71]. ומצינו שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, ואפילו כלב [72], ומצינו שאף סביב כסא הכבוד יש צורות של בעלי חיים [73].

התורה חסה על בעלי חיים [74], ולכן גם אם הם ביצעו חטא חמור, יש צורך בבית דין של עשרים ושלושה דיינים כדי להורגם [75].

רבקה הוכיחה את חסדה בכך שהשקתה לא רק את אליעזר אלא גם את גמליו [76].

משל כבשת הרש [77] היא דוגמה לתפיסת היסוד של חמלה כלפי בעלי חיים בחשיבה היהודית, שכן רק אם יחס החיבה והחמלה לבעלי חיים היה מציאות יום יומית, מובן המשל למי שנאמר לו.

המקרא משבח את רועי הצאן החומלים על בעלי החיים שתחת טיפולם [78]:

הבל רועה הצאן היה עדיף על קין עובד האדמה [79]; יעקב אבינו מכונה "רעיא מהימנא" (הרועה הנאמן), כפי שעולה ממסירותו לצאן שניתן תחת ידו במשך עשרים שנה [80]; משה מכונה על ידי חז"ל בשם "רעיא מהימנא" [81]; משה ודוד נבחרו להיות מנהיגי ישראל, כי הקב"ה ראה את חמלתם לבעלי החיים כשהיו רועי צאן [82]. מנהיגי ישראל משולים בדברי הנביאים לרועי צאן [83], ואפילו הקב"ה בכבודו ובעצמו משול כרועה צאן לעם ישראל [84], דבר הנובע ללא ספק מתכונת החמלה והאחריות שיש ברועי הצאן כלפי בעלי חיים [85]. ואמנם מצינו שהאבות היו רועי צאן, שאול היה רועה צאן [86], וכן היו מהנביאים שהיו רועי צאן, כגון אלישע [87] ועמוס [88]. ולפי שרועי ישראל ומנהיגיו כולם רועי צאן כמו שנראה מן האבות וממשה ודוד, וזה להיות האמנות ההיא דומה להנהגת העם [89]. ולהיפך, המקרא מגנה את יחסו הרע של בלעם לאתונו [90].

'ביומו נתן שכרו' [91], כגון שהיה מהלך והחמור אחריו, מכרו לו אלומה אחת ונתנה בכתפו, והחמור בא בדרך אחר האלומה ומקווה לאוכלה, מה עשה לו אדונו, קשר לו האלומה למעלה הימנו, אמרו לו, רשע, כל הדרך רץ בשבילה ולא נתת לו [92].

יסוריו של רבי יהודה הנשיא על ידי מעשה באו, ועל ידי מעשה הלכו. שפעם אחת הוליכו עגל לשחיטה, ברח העגל והכניס ראשו תחת כנפי בגדו של רבי וגעה בבכיה. אמר לו רבי: לך כי לך נוצרת. אמרו, הואיל ואינו מרחם, יבואו עליו יסורים. ועל ידי מעשה הלכו, שפעם אחת היתה שפחה של רבי מטאטאה את הבית, והיו בני חולדה נמצאים שם, וטאטאה אותם. אמר לה רבי: הניחי להם, שנאמר 'ורחמיו על כל מעשיו' [93]. אמרו, הואיל ומרחם, נרחם עליו [94].

הכשר שבטבחים שותפו של עמלק [95], והיינו שעיסוק בהריגת בעלי חיים גורם לאכזריות ולמידת עמלק [96].

צריך להיות רחמיו פרוסים על כל הנבראים, לא יבזם ולא יאבדם וכו', שכמו שהחכמה העליונה לא מבזה שום נמצא וכו', כן יהיו רחמי אדם על כל מעשיו יתברך [97].

ההיתר לשימוש בבעלי חיים לתועלת בני האדם

לפי השקפת תורת ישראל האדם הוא נזר הבריאה, וכל היקום, כולל בעלי החיים, ניתנו תחתיו לשמשו ולסייע לו. דבר זה עולה מפסוקים אחדים במקרא: 'ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ' [98]; 'ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ, ועל כל עוף השמים, בכל אשר תרמש האדמה, ובכל דגי הים בידכם נתנו' [99]; 'תמשילוהו במעשי ידך כל שטה תחת רגליו צנה ואלפים כלם וגם בהמות בעל צפור שמים ודגי הים עבר ארחות ימים' [100]. והיינו שנתן הקב"ה לאדם כוח וממשלה בארץ, לעשות כרצונו בבהמות ובשרצים ובכל זוחלי עפר [101]. וכן קבעו חז"ל, שכל בעלי החיים לא נבראו אלא לשמש את האדם [102]. אמנם רדיה זו מוסברת לא כרדיה בלי מצרים, אלא כהיתר המשתלב במערכת המוסרית הכללית של התורה, שכן אין ספק לכל איש משכיל והוגה דעות, שהרדיה האמורה בתורה, איננה מכוונת לרדיה של מושל עריץ המתעמר בעמו ובעבדיו, רק כדי להפיק חפצו הפרטי ושרירות לבו [103].

לאדם הראשון לא הותר לאכול בשר [104], אך הותר לו להשתמש בבעלי חיים לעבודה [105], ורק אחרי המבול הותר לנח לאכול בעלי חיים [106]. הסיבה לכך היא, שבראשית היוסדות האנושות נוצר המוסר הגבוה של זכויות בעלי חיים, ויש מי שכתב, שלא הותר לאדם לאכול מן החי בגלל האכזריות הכרוכה בהריגת בעלי חיים [107]. אולם כשירדה האנושות מבחינה מוסרית ונשברו כלליה, היה צורך להיתר בשר באכילה, מימי נח ואילך. ברם, לעתיד לבוא, כשהאנושות תשתכלל ותגיע למדרגה גבוהה, תצא השאיפה הצפונה למשפטי בעלי החיים מנרתיקה בבוא העת [108].

יש מי שכתבו, שאין הטבעונות והצמחונות נוגדים במאומה את דרך התורה, שכן לא חייבה התורה לאכול בשר אלא כזית לביל הפסח בלבד, והפורש מבשר ומוצרי מטעמי בריאות או מטעמים אחרים אינו חוטא, וגם בשבתות וימים טובים אינו חייב לענגם בבשר דווקא [109], ורשא, כל אדם לכתחילה לנהוג באכילתו כפי הבנתו מבחינה בריאותית, ויכול להוסיף זהירויות במאכלים [110], אמנם כהן בזמן שבית המקדש היה קיים לא יכול היה להיות צמחוני, כי היה צריך לאכול בשר קדשים [111]; ויש מי שכתבו, שהצמחונות אסורה לפי השקפת התורה, שכן כל מה שלא אסרה תורה הרי הוא מותר, והמונע עצמו מכל דבר היתר הרי הוא חוטא [112], ואפילו להזיר עצמו מבשר כנדר כדי לקיים מצווה הוא דבר אסור [113]; ועוד, שיש תקופות בשנה שיש חיוב לאכול בשר, כגון בימים טובים [114]; ויש מי שהוסיף לאסור צמחונות מדין 'בחוקותיהם לא תלכו' [115].

כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה: ברא שבלול לכתית, ברא זבוב לצירעה, יתוש לנחש, ונחש לחפפית, וסממית לעקרב [116], והיינו שלכולם יש תפקיד וחשיבות עבור בני אדם [117].

השימוש בבעלי חיים לתועלת האדם הוא דבר מוכר היטב כבר משחר ההיסטוריה האנושית, כאשר בני אדם השתמשו לצרכים שונים בסוסים וחמורים, בגמלים וביימים, בבקר ובצאן, בעופות ובציפורים וכיוצא ב. מותר לגדל כלבים, חתולים, חולדות, וקופים, מפני שהם עשויים לנקר את הבית מן העכברים [118], וזו עוד דוגמה לשימוש בעלי חיים עבור האדם.

יש מי שכתב, שמותר להשתמש בחיות מחמד לצורך ריפוי, כגון תרפיה במשחק עבור ילדים עם מגבלויות נפשיות, שכליות וגופניות, ודבר זה מותר אף עם חיות טמאות, וכמו כן יש מקום להתיר לילדים כאלו שימוש בבעלי חיים לצורך ריפוי בשבת, אף שלדעת רוב הפוסקים יש בדרך כלל איסור מוקצה על בעלי חיים [119].

החל משנת 1855 ועד ימינו מתנהל פולמוס חריף מצד אגודות שונות נגד השחיטה, בטענה שהן ההכנות לשחיטה והן השחיטה עצמה מהוות שיטה אכזרית להמתת בהמות ועופות. באותה שנה פנתה אגודת צער בעלי חיים בלונדון לערכאות בתביעה נגד הקהילה היהודית על דרך השחיטה, ואולם תביעתם נדחתה. במדינות שונות נעשו ניסיונות לחוקק חוקים האוסרים את השחיטה, וחכמי ישראל במדינות רבות בעולם נאבקו בכל כוחם נגד מגמות אלו. אמנם יש מדינות שבהם לא יכלו למנוע את רוע הגזירה, ונחקקו בהם חוקים האוסרים את השחיטה היהודית.

הגדילו לעשות בעניין זה הנאצים ימ"ש, אשר עוד בטרם עלותם לשלטון גרמו לחקיקת חוקים במדינות שונות בגרמניה נגד השחיטה היהודית. ביום 21.4.1933 יצא חוק בגרמניה האוסר את השחיטה הכשרה בכל רחבי המדינה, וחוקים דומים נחקקו במדינות רבות שנכבשו על ידי הנאצים. הנימוק העיקרי שלהם היה "צער בעלי חיים" (!). גזרות אלו הביאו לדיונים הלכתיים נרחבים בין גדולי ישראל באותה תקופה [120].

בתקופת מאה השנים האחרונות נערכו מחקרים מדעיים, שהוכיחו לא רק שאין השחיטה שיטה אכזרית להמתת בעלי חיים, אלא שהיא אחת משיטות ההמתה הטובות ביותר, הן מבחינת מניעת צער בעלי חיים, והן מבחינת טיב הבשר וההגיגיה שלו [121]. במהלך השחיטה מבוצע חיתוך חלק ומהיר של קנה נשימה, הוושט, העצב התועה, עורקי הצוואר והוורידים. מתוך כל העבודות האלו עולה הסיכום הבא מבחינה רפואית [122]:

עיקר אספקת הדם אל המוח בבעלי הגירה נעשית דרך עורק הלסת העליונה הפנימי, המקבל את מרבית הדם מעורק הראש המשותף, ורק חלק קטן מהדם מגיע למוח דרך העורקים החולייתיים. מיד לאחר השחיטה ישנה ירידה פתאומית ומהירה בלחץ הדם, והשינוי הראשוני הוא באזור עורק הלסת העליונה, כך שמיד לאחר השחיטה אין אפשרות למדוד זרימת דם בעורק הלסת העליונה. תוך 5-6 שניות יורד לחץ הדם עד כדי כך, שמחזור הדם אינו מסוגל לספק דם לרקמות. לפיכך עולה מהאמור שמיד לאחר השחיטה אין עוד אספקת דם משמעותית למוח. הירידה הפתאומית בלחץ הדם וזרימת הדם לתגובת הלם מיד לאחר השחיטה. מיד לאחר השחיטה מופיעים שינויים משמעותיים ביותר בפעילות החשמלית של המוח, כפי שניתן לרשום בתרשים גלי המוח. לפיכך, בשעה שגירווי הכאב בעקבות השחיטה עשויים להגיע לקליפת המוח כבר אין הוא מסוגל להגיב עליהם, ועובדה זו גורמת לכך שאין הבהמה חשה כלל חוויית כאב. תחושת הכאב המיידית אף היא מוקהת בגלל הדרישה ההלכתית להשתמש בסכין חדה וחלקה ביותר, וכן יש הסחת דעת הבהמה מהכאב עקב השכבתה על הארץ לפני השחיטה. בהמה שוכבת היא לאחר חתך השחיטה היא מהירה יותר מאשר בהמה עומדת, אם ראשה נשמט וחוסם את זרימת הדם מאזור השחיטה, וכתוצאה מכך הירידה באספקת החמצן והדם למוח מהירה יותר בתנוחת השכיבה [123]. ביחס להכנות לשחיטה - בעבר היו קושרים את רגלי הבהמה ומפילים אותה בכוח ארצה, ואז שוחטים אותה כשהיא שוכבת. לאור תלונות על צער בעלי חיים ואכזריות הכרוכה בשיטה זו פותחו שיטות מכניות שונות המונעות את הסבל של הבהמה, כגון תא שהבהמה מוכנסת לתוכו, והוא מסתובב ומביא את הבהמה למצב של שכיבה ללא צורך להפילה בכוח, או הרמת הבהמה באוויר ושחיטתה במצב תלוי ועוד. בכמה מדינות יש דרישה חוקית להמס את הבהמות בהלם חשמלי לפני השחיטה, אך דרך זו איננה מקובלת על פי ההלכה [124], ומכל מקום אין היא נחוצה כלל, ויתכן אף שהיא מוסיפה כאב.

בכמה מדינות אירופאיות יש דרישה חוקית לירות בבהמה מיד לאחר השחיטה כדי למנוע צער. מצד ההלכה יש להימנע לכתחילה מפעולות הנעשות לאחר השחיטה כדי לקרב את מות הבהמה, כגון לשבור את מפרקתה או לתחוב סכין בליבה, מפני שפעולות כאלו גורמות להבליע את הדם באיברים [125]. אכן, אם כבר יצא הדם בזינוק הראשון - יש אומרים שאין איסור לעשות פעולות כאלו לאחר זמן [126], ויש מי שכתב, שימתינו שלושים שניות [127]; ויש מי שאוסרים גם לאחר זמן [128].

פרטי דינים

גדרי איסור צער בעלי חיים

נחלקו תנאים [129] והפוסקים אם איסור צער בעלי חיים הוא מן התורה או מדרבנן - יש אומרים, שאיסור צער בעלי חיים הוא מן התורה [130]; ויש אומרים שאיסור צער בעלי חיים הוא מדרבנן [131].

לדעת הסוברים שאיסור צער בעלי חיים הוא מן התורה מצינו שהתקשו הפוסקים והמפרשים למצוא את המקור לכך [132]. ואמנם מנו הפוסקים והמפרשים מספר מקורות:

יש אומרים, שהדבר נלמד מדיני פריקה [133], היינו ממה שחייבה התורה לסייע בפריקת משא מעל בעלי חיים, והיא מצות 'עזב תעזב עמו', למדנו שצריך למנוע מהם צער [134]; יש אומרים, שהמקור הוא 'לא תחסם שור בדישו' [135]; יש שלמדו איסור צער בעלי חיים ממה

שנאמר לבלעם 'על מה הכית את אתנך' [136]; יש מי שלמד זאת מהפסוק 'והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם' [137], והיינו שנעשה נס גם בשביל הבהמה, כדי למנוע ממנה צער [138]; ויש מי שלמד זאת מהפסוק 'ורחמיו על כל מעשיו' [139]; יש מי שכתב, שאיסור צער בעלי חיים אף שהוא מן התורה, מכל מקום אין בו לא ולא עשה [140]; ויש מי שכתב, שהוא הלכה למשה מסיני [141].

אף שאיסור צער בעלי חיים אינו מפורש בתורה - יש מי שכתבו, שאין כוח בידי חכמים לעקרו אלא בשב ואל תעשה כמו כל איסור תורה [142], אך יש מן האחרונים שכתבו, שאמנם יש כוח בידי חכמים לעקור איסור זה אף בקום ועשה מכיוון שאינו מפורש בתורה [143]. יסוד האיסור הוא דווקא כשמצערים בעלי חיים ללא כל תועלת לבני אדם, ובידו למנוע את הצער ולהביא את התועלת הדרושה לבני אדם גם ללא הצער, אבל כאשר הדבר נחוץ לצרכי בני אדם ולתשמישם, לא חל איסור צער בעלי חיים [144]. ויש מי שהוסיף גם תנאי שמדובר בדרכים מקובלות ובמנהג בני אדם [145].

כמו כן ההיתר לגרום צער לבעלי חיים לתועלת בני אדם הוא דווקא כאשר הצער הוא אמצעי להשגת התועלת, שלא ניתן להשיג אותה מבלי לגרום את הצער, אבל התועלת או הרווח הם מעצם גרימת הצער, הדבר אסור. לפיכך, מותר לצער בעלי חיים כדי להפיק מהם נוצות לכתובה, אבל אסור לצער בעלי חיים בדרך של מלחמות ביניהם, כאשר הרווח נוצר ממכירת כרטיסים למופעים כאלה שהרווח הוא מעצם הצער של בעלי החיים.

הפוסקים הגדירו מספר צרכים ותשמישים של בני אדם, שבהם הותר צער בעלי חיים:

- משום כבודם של בני אדם, כגון כבוד מלכים [146], כבוד האדם [147], זקן ואינו לפי כבודו [148]. בכל אלו לא מחוייבים בקום ועשה למנוע צער בעלי חיים.
- משום ריווח ממון, או מניעת הפסד ממון [149], אך יש חולקים וסבורים שלצורך ריווח ממון או מניעת הפסד ממון, אסור צער בעלי חיים [150].
- משום ענייני מצווה או מניעת תקלה הלכתית, כגון השלכת השעיר לעזאזל [151], עריפת העגלה בנחל [152], כליאת בכור בהמה [153], עקירת קרניים עקומות המפריעות לשחיטה [154], וכיו"ב.
- לצורך ריפוי בני אדם [155].
- יש מי שכתב, שאף אם הותר צער בעלי חיים לצורך שימוש בני אדם, לא הותר הדבר רק כדי למלאות תאוותיו [156].
- יש מי שחילק בין גרימת צער בידיים, שהוא אסור מן התורה, לבין צער שנגרם ממילא, שהוא אסור מדרבנן [157].
- יש מי שחילקו בין צער גדול שהוא אסור מן התורה, לבין צער קטן שאסור רק מדרבנן [158].
- יש מי שכתבו, שבשבת כולם סבורים שצער בעלי חיים הוא מן התורה מדין שביתת בהמתו [159].
- יש מי שכתב, שצער בעלי חיים אסור דווקא אם מתכווין לצער, אבל אם אינו מתכווין לכך, אין איסור [160], אך דחו דבריו וכתבו, שאיסור צער בעלי חיים הוא בכל מקרה גם אם אינו מתכווין לכך [161].
- יש מי שכתבו, שגם בממית בעלי חיים יש איסור צער בעלי חיים [162]; אך רוב הפוסקים סבורים, שהאיסור הוא דווקא לצער את בעלי החיים, אבל אין איסור להמיתם [163].
- יש אומרים, שאיסור צער בעלי חיים חל גם על בני אדם [164]; ויש מי שכתבו, שאיסור זה איננו מתייחס לבני אדם [165].
- יש מי שכתב, שאיסור צער בעלי חיים הוא דווקא בבעלי חיים שהם בני מלאכה לצורך בני אדם, ואפשר שאפילו כלב וחתול בכלל, לפי שגם המה בני תרבות ובעלי מלאכה [166], אבל איסור זה לא חל על בעלי חיים קטנים, ובוודאי לא על זבובים ופרעושים ושאר שקצים [167]. ועוד יש מי שכתב, שאיסור צער בעלי חיים לא חל על בעלי חיים שמזיקים לאדם או לממונו, ואין אף מידת חסידות להימנע מהריגתם, ומכל מקום טוב שלא יהרגם בידיים ממש אלא על ידי הנחת דבר ההורגם, כי עשיית מעשה אכזרי בידיים עלול להרגיל את האדם לאכזריות [168]. יש מי שכתב, שאין איסור צער בעלי חיים בבריות שעדיין לא נפתחו עיניהם [169].
- יש מי שכתבו, שגם במצבים שמגדרי איסור צער בעל חיים מותר לעשות מעשים מסויימים, אך אם הם מעשים אכזריים במיוחד, יש להימנע מלעשות זאת [170].

צער בעלי חיים במקום רפואה

כל דבר הצריך לרפואה, אין בו משום איסור צער בעלי חיים [171], ואפילו לצורך חולה שאין בו סכנה [172]. יש מי שהסתפק אם מותר לעשות ניסיונות על בעלי חיים, כיוון שזה רק ספק תועלת [173], אך רוב ככל הפוסקים מתירים דבר זה, על פי הגדרים השונים של האיסור: הרפואה היא מצווה, ולצורך מצווה אין איסור צער בעלי חיים; אין איסור צער בעלי חיים כשהדבר נעשה לצורכם של בני אדם ולשימושם, ואם הותר איסור צער בעלי חיים משום כבודם של בני אדם ומשום ריווח ממון, כל שכן שמותר לצורך רפואה; כאשר התועלת היא לרבים, בוודאי נדחה איסור זה. ובוודאי אם הניסויים נעשים בדרך של מיעוט צער ככל האפשר, שאז בצער קל יש הסבורים שאין איסור, ובפרט אם עושים ניסויים על בעלי חיים נמוכים שאינם בכלל האיסור [174], בוודאי שהדבר מותר [175]. יש מי שכתב, שאף על פי שמעיקר הדין מותרים ניסויים בבעלי חיים לצורכי רפואה, מכל מקום ממידת חסידות להינצל מאכזריות, יש להימנע מכך [176]; ויש מי שדחה דברים אלו, וסובר שאין כאן מידת חסידות, שמידת חסידות היא במקום שנוגע רק לעצמו, ורשאי אדם להחמיר על עצמו, אבל לא במקום שנוגע לאחרים, ואין סברה לומר שצער בעלי חיים עדיף על צער החולים, שאולי ניתן לעזור להם [177]. בכל מקרה יש למעט ככל האפשר בצערם של בעלי החיים, כגון על ידי הרדמה נאותה, ובגמר הניסוי, אם אין הוא עוד זקוק להם והם בצער, יש להמית את בעלי החיים בדרך מהירה ככל האפשר [178].

צער בעלי חיים בהלכות שונות

עניינים כלליים

- אכזריות כלפי בעלי חיים ללא כל מטרה, או למטרות ספורט ותענוג גרידה - אסורה. וכן אסור להכות ולצער בעלי חיים כדי לשכך חמתו [179]. לעומת זאת, גרימת צער לבעלי חיים לצורך שימוש ותועלת לבני אדם מותר, ובלבד שהדבר נעשה תוך כדי הפחתה בצער ככל האפשר. לפיכך, מותר לשחוט בעלי חיים לצורך אכילה, מותר להשתמש בבעלי חיים לצורך עבודה, ומותר למרוט נוצות ולגוז שיער של בעלי חיים לשימוש בבגדים ובכלי מיטה.
- אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו [180], והוא-הדין בחיה ובעוף, בין טהורים ובין טמאים [181]. אמנם לעניין כלבים וחתולים יש מי שכתב, שמעיקר הדין אין חיוב להקדים להם מאכל, אבל מידת חסידות שיעשה כן [182]. דין זה נכון גם בשבת וביום-טוב [183]. נחלקו הפוסקים, אם האיסור הוא אכילה דווקא, או אפילו טעימה [184]. אמנם לעניין שתייה, האדם קודם לבעלי החיים [185].
- אין אדם רשאי לקנות בעלי חיים אלא אם כן התקין להם מזונות [186]. וחייב אדם המחזיק בעלי חיים בביתו לדאוג להאכילם, ולכן המגדל כלב בביתו לצורך שמירה וכד', יקפיד להאכילו [187], וכן מי שקונה תרנגולים לכפרות, ומשהה אותם מספר ימים, חייב לתת לפניהם אוכל [188].

ראה שו"ת אגרות משה חח"מ ח"ב סי' מז; [148] דברים כב א; ב"מ ל א; נמוקי"ב ב"מ סופ"ב; שו"ת הרדב"ז ח"ה סי' קסח; [149] שו"ת שבות יעקב ח"ג סי' עא; שו"ת חת"ס חו"ד סי' ש"ב; שו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' קמה; שו"ת חלקת יעקב חח"מ סי' לד. ומסתבר שההיתר הוא דווקא כאשר ריווח הממון איננו מעצם הצער של בעלי החיים, שאם לא כן מותר יהא למכור כרטיסים לצורך ריווח כדי לחזות במלחמת שוורים וכד'; [150] באה"ט יו"ד סי' כד סק"ח, בשם בית הלל; שו"ת יד הלוי חו"ד סי' קצו; שו"ת בנין ציון ח"א סי' קח; [151] ויקרא טז כב; [152] דברים כ ד; [153] שו"ת נובי"ק חו"ד סי' פא-פג. ואף שחזר בו, לא היה זה בגלל איסור צער בעלי חיים; [154] שו"ת רב פעלים ח"א חו"ד סי' א; [155] רמ"א אבה"ע"ז ה יד. והוא על פי א"ח סי' נט; [156] אפי' זוטרי אבה"ע"ז סי' ה סק"ח; [157] אור שמח שבת כה כו; [158] ח"י אנשי השם על המרדכי ב"מ לב ב; שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' קי; שו"ת שבת הלוי ח"ב סי' ז; [159] ראה פרמ"ג א"ח סי' שח בא"א סק"ח; אור שמח שבת כה כו; [160] פרמ"ג יו"ד סי' כד בשפ"ד ס"יח. וראה בשו"ת יביע אומר ח"ד האו"ח סי' מד אות ד; [161] דעת קדושים שם ס"י"ב; דברי שלום סי' נג; [162] שו"ת אמרי שפר סי' לד; שו"ת שואל ומשיב מהדו"ת ח"ג סי' סה, בדעת החינוך. וראה בשיטמ"ק ב"מ לב ב, בשם הר"י מיגאש, שבשחיטה שייך איסור צער בעלי חיים, משמע שסובר שהאיסור חל גם בממית. ולשיטה זו צריך לומר שהיינו דווקא המתה שלא לצורך השתמשות בני אדם, אבל כל הנעשה לשימוש בני אדם - מותר, ולכן עצם השחיטה מותרת; [163] ישי"ש ב"ק פ"י סי' לו; ט"ז יו"ד סי' קטז סק"ר; שו"ת עבודת הגרשוני סי' יג; שו"ת נובי"ק חו"ד סי' פג, ונובי"ת חו"ד סי' י; שדי"ח מעי' הצד"י כלל ב; שו"ת שרידי אש ח"ג סי' ז; שו"ת הגר"א הרצוג חו"ד סי' ו אות א; שו"ת צ"ץ אליעזר חו"ד סי' סח. המקור העיקרי לכך הוא חולין ב, במעשה רבי פנחס בן יאיר, אם כי משם משמע שיש איסור בל תשחית בהריגת בעלי חיים, עיי"ש. וראה בשו"ת תרומת הדשן ח"ב סי' קה, שהיה במקרה רבי פנחס בן יאיר גם איסור צער בעלי חיים, שכן החשש מהנוק של הפרדות היה חשש רחוק שלא הצדיק את הצער הכרוך בעיקרון, עיי"ש; [164] שו"ת הרשב"א ח"א סי' רנב וסי' רנר-רנז; ברכ"י יו"ד סי' שעב סק"ב; מנ"ח מ' פ; [165] שו"ת חות יאיר סי' קצא; שו"ת שערי דיעה ח"ב סי' יא. וכן משמע משו"ת רדב"ז ח"א סי' תשכח, שאין דין פריקה וטעינה בבני אדם, וראה מה שכתב בזה בברכ"י יו"ד שם; [166] שו"ת שאילת יעבץ ח"א סי' קי. וראה משנה ב"ק ה ז, שענין פריקה וענין חסימה אף שכתוב שור, ה"ה כל בהמה חיה ועוף, ולפיכך כיוון שלומדים צע"יח מפריקה או מחסימה, הוא-הדין שחל איסור צע"יח על כל אלו; [167] שו"ת שאילת יעבץ שם; שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' תשכו (והביא שם, שהאריז"ל לא רצה להרוג אפילו זבובים, עיי"ש). וראה סי' חסידים סי' תתלא; [168] שו"ת אגרות משה חח"מ ח"ב סי' מז. ופלא שלא הזכיר תשובת השאלת יעבץ, וגם לא דן מצד שאין איסור צע"יח בהריגה - ראה לעיל; [169] שו"ת הגר"א הרצוג חו"ד סי' ו אות א; [170] שו"ת תרומת הדשן, פסקים וכתבים סי' קה; רמ"א אבה"ע"ז ה יד; שו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' קמה; שו"ת שבת הלוי ח"ב סי' ז. וראה עוד בשו"ת אגרות משה חח"מ ח"ב סי' מז; [171] א"ח סי' כלל נט דין לו; רמ"א אבה"ע"ז ה יד; [172] א"ח סי' שם; [173] שו"ת אמרי שפר סי' לד; [174] שו"ת עבודת הגרשוני סי' יג; שו"ת שבות יעקב ח"ג סי' עא; שו"ת בנין ציון ח"א סי' קח; שו"ת חלקת יעקב ח"א סי' ל; שו"ת שרידי אש ח"ג סי' ז; שו"ת צ"ץ אליעזר חו"ד סי' סח; [175] א. שטינברג, אסיא, א, תשל"ו, עמ' 263 ואילך; [176] שו"ת חלקת יעקב שם; [177] שו"ת שרידי אש, שם; [178] ראה שו"ת צ"ץ אליעזר חו"ד סי' סח. וראה לעיל, שלדעת רוב הפוסקים אין איסור צע"יח בהמתתם; [179] שו"ת אגרות משה ח"א אבה"ע"ז ח"ד סי' צב; [180] ברכות מ א; גיטין טב א; רמב"ם עבדים ט ח; סמ"ג עשין פז; ח"י אדם מה א; מג"א סי' קסח סק"ח; [181] שו"ת שבות יעקב ח"ג סי' יג; [182] שו"ת שאילת יעבץ ח"א סי' יז; [183] ראה שדי"ח מעי' האל"ף, כלל יח, אות ק; שו"ת משברי ים לאאמו"ר סי' יג. וראה בפירוש אברבנאל עמוס ז טו - ולפי שרועי ישראל ומנהיגיו כולם צאן כמו שנראה מן האבות וממשה ודוד, וזה להיות האמנות ההיא דומה להנהגת העם; [184] ראה שו"ת שבות יעקב שם; שו"ת שאילת יעבץ שם. וראה עוד בב"י, ט"ז ומג"א או"ח קסז ז; שו"ת כתב סופר חו"ח סי' לב; [185] מג"א סי' קסז סק"ח, בשם סי' חסידים. וכן מבואר במעשה רבקה ואליעזר עבד אברהם, שהשקתה קודם את אליעזר ואחר כך את הגמלים - בראשית כד יח-ט, וכן בענין השקית בני ישראל במדבר - במדבר כ ח; [186] ירושלמי כתובות ד ח; יבמות טו ג. וראה משך חכמה בראשית א יא; [187] ראה בברכ"י סי' קסז סק"ח; ילקוט יוסף, הלכות הימים הנוראים, דיני ערב יוה"כ"פ סי' ט; [188] ילקוט יוסף שם; [189] רמ"א או"ח רכז ו; [190] מ"ב שם סק"ח; [191] שו"ת מהר"ם רוטנברג (בלא"ד) סי' כז; שו"ת אור זרוע ה"ל שבת סי' פג אות יז; רמ"א או"ח שטז ב; שו"ת נובי"ת חו"ד סי' י; פחד יצחק ע"י צידה; [192] שו"ת נובי"ת שם; [193] שו"ת יחיה דעת ח"ג סי' סו.

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ו)

Jerusalem, Israel

ירושלים, ישראל
שבת תשס"ה

החיוב להפריש את הלוקים בתסמונת דאון ממאכלות אסורות

שאלה

האם יש חיוב על המטפלת באנשים הלוקים בתסמונת דאון להפרישם מאכילת מאכלות אסורים בדירתם? האם יש נפקא מינא להלכה אם המטופלים באים ממשפחות שאינן מקפידות על הימנעות מאכילת אסורים? אם אי אפשר להפרישם באופן מלא, האם מותר להמשיך ולעבוד בעבודה זו?

תשובה

- א. חיובי תורה ומצוות של אדם חריג נקבעים על-פי רמת הדעת שיש לו. אם הוא מבין ויש לו דעת כמו פעוטות, ויודע שהקב"ה נתן לנו תורה ואנחנו מקיימים את מצוותיו – אנה נחשב כבן דעת לענין קיום המצוות. לכן בקטנותו חייבים לחנכו למצוות, ובהגיעו לגיל י"ג שנה נחשב כגדול לענין קיום מצוות.
- ב. אמנם לחיוב עונשין, אנה דעתו הנה רק כדעת הפעוטות, אזי אפילו אם הוא גדול בשנים "כקטן מחשב, דחס רחמנא עליה"¹.
- ג. אסור להאכיל קטן איסור² או להביאו לידי איסור בידיים³, אפילו תינוק בן יומו⁴, ואף שאינו בנו⁵.
- ד. בענין חובת הפרשת קטן מאיסורים נחלקו הפוסקים. יש אומרים שרק אביו מצווה להפרישו, משהגיע להיות בר הבנה קצת⁶, יש אומרים שבקטן שהגיע לגיל חינוך כל אחד מצווה להפרישו⁷, ויש אומרים שאין חיוב כלל להפרישו מאיסורים, לא האב ולא אחר⁸. והכריעו שבאיסור דאורייתא כל אחד מצווה, ובאיסור דרבנן רק אביו⁹.
- ד. על כן אנשים הלוקים בתסמונת דאון מעל גיל 13, שיש להם הבנה כפעוטות - למי שסובר שהם נחשבים כגדולים¹⁰ ישנו חיוב להפרישם מאיסורים, ואפילו איסורים מדרבנן. גם אם נחשבים כקטנים, חובה על כל אדם להפרישם מאיסורי תורה, ובאיסורי דרבנן אין חובה להפרישם.
- ה. ואם מצבם חמור ועדיין אין בהם דעת של פעוטות - אין כל חובה להפרישם מאיסור.
- ה. רוב האנשים שאינם מקפידים על הימנעות מאכילת איסורים¹¹ יש לדונם כציבור ששגג או כתינוקות שנשבו, ומצווה להפרישם מאיסורים במידת האפשר, ובוודאי שאין לסייעם¹². ויש מי שכתב שאין חיוב להפרישם מאיסור¹³.
- ו. לאור כל האמור, על המטפלת לעשות כמיטב יכולתה למנוע מהאנשים הפגועים הללו לעבור על איסורים. ואפילו אם אינה מצליחה בכך לגמרי, יש להניח שמטפלת אחרת לא תיטיב את המצב אלא תחמיר אותו. היות שיש לה על מי לסמוך גם במקרה שלא תצליח למנעם מאיסור, יש לשקול בחיוב שתישאיר במקום עבודתה הנוכחי, ותעשה חיל בעבודת חסד חשובה זו.

¹ שו"ת "מנחת שלמה" (א סי' לד).

² הגמרא (יבמות קיד ע"א) מביאה שלושה פסוקים שכתוב בהם "לא תאכלום" (לגבי דם, שרצים וטומאת כהנים), ודרשו חז"ל: "לא תאכלום" – להזהיר גדולים על הקטנים. בתחילה ניסתה הגמרא להוכיח שבית-דין מצווים להפריש קטן מאיסור, אך למסקנה סיכמה הגמרא ששלושת הפסוקים הנ"ל אינם מלמדים, לכן אין ללמוד מהם חובת הפרשת קטן מאיסורים, אך בכל אופן אין להאכיל הקטנים איסור בידיים. בשו"ת "אגרות משה"

3 (יו"ד ב סיי ט) כתב שהאיסור הוא מטעם "לפני עוור לא תתן מכשול". רוב הפוסקים סוברים שאיסור זה חל על כל איסורים שבתורה, ולא רק בשלושת הנושאים שהוזכרו בפוסקים הנ"ל. אמנם מרן המחבר ("בית יוסף" או"ח סי' שמג) סובר ששלושת הפוסקים הם שלושה כתובים הבאים כאחד ואינם מלמדים, ולכן בשאר האיסורים אסור רק מדברנן.

4 היינו שלא רק להאכילו בתחיבה לתוך פיו אסור, אלא גם לומר לו קום אכול, או להניח לפניו בצורה שיבוא לאכול – כן כתבו הריטב"א (יבמות קיד ע"ב), הרשב"א (שבת קנ"ג ע"א), הרמב"ן (ויקרא כא, א) וכן פסק ה"משנה ברורה" (סי' שמג ס"ק ד). והוסף ה"משנה ברורה" (שם) שאין לתת לקטן דבר מאכל של איסור אפילו לשחק בו, שמא יאכלנו, דהוי כמאכילו בידיים (ומקורו ב"מגן אברהם" שם). אך מרש"י (שבת קנ"ג ע"ב ד"ה דספי בידיים), שכתב "ותתבו לתוך פיו", משמע דדוקא בכהאי גוונא נחשב ל"ספיה". ובשו"ת "חתם סופר" (או"ח סי' פג) מסיק שהכנסת שוטה למוסד של גויים אינה נחשבת כהאכלה בידיים, אם אינו אומר לגויים בפירוש להאכילו איסור. אף-על-פי-כן כתב בסוף דבריו שזהו מעיקר הדין, "אך מאחר שהעידו קדמונינו ז"ל שעל ידי מאכלות אסורות נעדרות מטמטם הלב ומוליד לו טבע רע, עדיין אני אומר מוטב שיהיה שוטה כל ימיו ואל יהי רשע שעה אחת לפני המקום ב"ה".

5 שו"ת "חתם סופר" (או"ח סי' פג) הביא את דעת "תרומת הדשן" ("פסקים וכתבים" סי' סב), שכתב: "והא דאייתי קרא דאסרה תורה דלא ליספי ליה בידיים, נ"ל הטעם דקפיד רחמנא שלא ירגיל אותו לעבור עבירות וכשיגדיל יבקש לימודו". ודייק מכך ה"חתם סופר" שמשמע שבשוטה, שלא יבוא לכלל דעת, מותר ליספי ליה בידיים. אך הוא דחה דעה זו – "מ"מ זה אינו עיקר, דלא דרשינן טעמא דקרא", והסיק שאין חילוק בין חרש ושוטה לקטן, דלא ליספא ליה בידיים. וכן פסק ה"משנה ברורה" (סי' שמג ס"ק ד) שאפילו אם התינוק אינו בן הבנה כלל – אסור להאכילו איסור בידיים (ועיין גם ב"שער הציון" שם ס"ק ו). וכן פסקו ה"אבני מילואים" (סי' פב) ושו"ע הרב (או"ח סי' שמג).

6 להאכילו איסור בידיים אסור לכל אדם, לא רק לאביו, כפי שכתב ה"משנה ברורה" (שם), משום שאיסור ספיה להאכילו בידיים אינו משום מצוות חינוך (שאו היה שייך רק באב), אלא הוא איסור תורה עצמאי.

7 מסקנת הגמרא (יבמות קיד ע"ב) שקטן האוכל נבלות אין בית-דין מצווין להפרישו. כך פסק הרמב"ם בכמה מקומות (שבת פרק יב הל' ז, מאכלות אסורות פרק יז הל' כז, אבל פרק ג הל' יב), ומרן בשו"ע (או"ח סי' שמג); אך האב מצווה להפרישו מדין חינוך, כפי שפסקו הרמב"ם והשו"ע (שם). וכן איתא בתוספות ישנים (יומא פב ע"א ד"ה בן שמונה בתירוץ השני), ובתוספות (נזיר כח ע"ב סד"ה בנו בשם ר"י). וכן פסקו המהר"ם מרוטנבורג (ד"ק סי' ר) והישי"ש (יבמות סי' ז). והסברה בדבר, שאם מצווה לחנוך במצוות כל שכן שמצווה למנוע ממנו לעבור עברות (ראה ב"משנה ברורה" שם ס"ק ב). ה"משנה ברורה" (סי' שמג ס"ק ג) כתב שהגיל שממנו מחויב האב בחינוך בנו לאיסורים הוא משעה שמבין שאומרים לו שאסור לעשות או לאכול משהו, אבל קטן שאינו בר הבנה כלל – אין אביו מצווה להפרישו מאיסור. וב"שמירת שבת כהלכתה" (מהדו"ק פרק לב סעי' לב) כתב שהוא מגיל שנתים-שלוש ואילך.

8 מרן ה"בית יוסף" (או"ח סי' שמג) כתב בדעת הרי"ף והרא"ש, שסוברים שלא איפשיטא הבעיא אם בית-דין מצווין להפרישו או לא, ולכן פוסקים שחייבים להפרישו. הטור (יו"ד סי' שעג) סובר שבטומאת כהנים מצווים להפרישו, ומרן ה"בית יוסף" (או"ח סי' שמג) הבין בדעתו שהוא הדין בדם ובשרצים, כי בשלושת העניינים הללו ישנו ריבוי מיוחד בפסוק (ראה לעיל הערה 2). התוספות (שבת קכ"א ע"א ד"ה שמע מינה) פסקו שבקטן שהגיע לחינוך בית-דין מצווין להפרישו, והביא הרמ"א את דעתם (סי' שמג), והיינו מגיל שש-שבע, כמו שכתב "שמירת שבת כהלכתה" (שם). ומה שכתב בגמרא "בית דין מצווין להפרישו" אין הכוונה דווקא לבית-דין, וכל אחד מיישראל מצווה בכך, אלא שבית-דין הם שלוחים של ישראל – כן כתוב בשו"ת מהרי"ץ (ב סי' יח-כ) ובשו"ת "חתם סופר" (חו"מ סי' קעז).

9 תוספות ישנים (יומא פב ע"א ד"ה בן שמונה בתירוץ הראשון) בשם ר"א ממיץ כתבו שחינוך אינו שייך אלא שיעשה מצווה, לא לאפרושי מאיסורא. וכן כתבו שו"ת הרשב"א (א סי' קכח), רשב"א, נמו"י, המאירי והתוספות רי"ד (יבמות קיד ע"א). והסברה לזה כתב "תרומת הדשן" (סי' צד) שמצוות עשה צריכה אזהרה יותר מאיסור לאו שהוא בשב ואל תעשה. ובשו"ת "חקרי לב" (סי' ע) כתב שהטעם הוא לפי שמצוות חינוך תיקנו חכמים כעין של תורה שחייבה האב למולו ולפדותו וללמדו תורה, שהן מצוות עשה.

10 כן פסק ה"חיי אדם" המובא ב"משנה ברורה" (שם ס"ק ז), וכן פסק ה"שמירת שבת כהלכתה" (שם).
דעת הגר"שז אויערבך המובאת לעיל בהערה 1.

11 בעניין הפרשת מומר מאיסורים – יש אומרים שאין חובה למחות בו, ומותר אפילו לסייעו: הש"ך (שו"ע יו"ד סי' קנ"א ס"ק ו) פסק שבי"ח עברא דנהרא" מותר לסייע למומר (וכל שכן שאין חובה להפרישו מאיסור). והסבירו ה"יביע אומר" (ב או"ח סי' טו) וה"מנחת יצחק" (ח"ג סי' עט) את דברי הש"ך על-פי "יתנא דבי אליהו רבה" (פרק יח): "הוכח תוכיח את עמיתך" – לעמיתך שהוא אוהבך ושהוא עמך בתורה ומצוות אתה חייב להוכיח אותו, אבל לרשע שהוא שונאך אין אתה חייב להוכיח אותו, וגם אי אתה רשאי, שנאמר יוסר לך וכו" (משלי ט, ז). וכך פסק ה"ביאור הלכה" (סי' תרכ"ד אב): "אלו הפורקי עול לגמרי, כגון מחלל שבת בפרהסיא או אוכל נבלות להכעיס, כבר יצא מכלל 'עמיתך' ואינו מחויב להוכיחו". וגם ה"אבני נזר" (יו"ד סי' קכו) צידד בדעת הש"ך שאין ערבות במומר. וכן כתב בשו"ת "מחזה אברהם" (או"ח סי' מו). ובספר "יד יצחק" (ב סי' צה) חילק בדעת הש"ך עצמו, שכונתו רק למומר לעבודה זרה, שמשוקע לגמרי באיסורים ואין תקווה שיחזור בתשובה, אך במחלל שבת בפרהסיא – אף-על-פי שנחשב למומר בכל דיניו, מכל מקום כיוון שאפשר שיחזור בתשובה דינו כישראל לענין מסייע ותוכחה. וכן פסק "ערוגת הבושם" (או"ח סי' נד). ובי"דגול מרבה" (על הש"ך שם), ביאר שאין כוונת הש"ך לחלק בין מומר לאחר, דהרי "ישראל אף-על-פי שחטא ישראל הוא", אלא כוונתו לחלק בין העובר עברה בשוגג לעובר עברה במזיד; היינו שמצוות תוכחה שייכת רק בעושה בשוגג, לא במזיד, ומומר שתמו עושה במזיד, לכן נקט הש"ך לשון זו. ועיין עוד בדעתו של ה"בית יצחק" בהערה 13 להלן.

12 ויש אומרים שגם במומר קיימת מצוות תוכחה: בעל ה"עיתור" המובא ב"ביאור הלכה" (שם) ופסק הרמ"א כמותו, המהר"ם שיק (או"ח סי' שג), ה"משנה ברורה" (סי' שמו סק"ז) ושו"ת "מנחת יצחק" (שם).
ובנדון דידן נחשב הדבר כ"חד עברא דנהרא" – בין אם החולים מסוגלים לעזור לעצמם בהכנת אוכל, דאז פשוט שהוא כן, ובין אם אינם יכולים, עדיין ניתן להזמין מטפל אחר שיסייע להם. והסכים הגר"ז גולדברג עם סברה זו; אלא שהוסף שיש לברר אם ניתן להזמין מטפל נוכרי לצורך זה, כי אחרת יש לחוש לדעת ה"משנה למלך" (הלוח פרק ד הל' ב), הסובר שאם ישנם רק יהודים היכולים להמציא לו את האיסור, עדיין נחשב הדבר כתרי עברי דנהרא, והוי "לפני עיוור" דאורייתא.

13 שו"ת "להורות נתן" (ג סי' כג) פסק שאפילו לדעת הש"ך ודעימיה, שאין איסור מסייע במומר, בתינוקות שנשבו קיים האיסור, ואף יש חובה לנסות להפרישו מאיסורים. ואף שברך-כלל אין בידינו למחות בעוברי עברה שהם בבחינת תינוקות שנשבו, אך במציאות שבשאלה, שמדובר במטפלת באנשים הלוקים בתסמונת דאון – שיש ביכולתה להשיג עבורם אוכל כשר, נראה שמחויבת לעשות כן. כל זאת, כמובן, כמיטב יכולתה; אך אם ההורים מוחים בה, או שישנם מטפלים אחרים שאינם מקפידים, ואין ביכולתה לעכב על ידם, היא פטורה ממצוות תוכחה ומחובת אפרושי מאיסורא, מדין "דבר שאינו נשמע", שכשם שיש מצווה לומר דבר הנשמע, כך יש מצווה שלא לומר דבר שאינו נשמע (יבמות סה, ע"ב).
ה"בית יצחק" (או"ח סי' כט), הסובר שאפילו לגבי מי שאינו שומר תורה ומצוות בימינו קיים הדין של הש"ך, שאין לנו ערבות כלפיו, ועליו נאמר "הלעיטהו".

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנר
הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן